

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 34 (2013)

Δελτίον ΧΑΕ 34 (2013), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Τίτου Παπαμαστοράκη (1961-2010)

«...Ποδίας τρανές διὰ μαγκάνου έπτά...» του ηγεμόνα της Μολδαβίας Vasile Luru (1634-1653) στη μονή Βατοπεδίου

Νικόλαος ΜΕΡΤΖΙΜΕΚΗΣ

doi: [10.12681/dchae.1731](https://doi.org/10.12681/dchae.1731)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΕΡΤΖΙΜΕΚΗΣ Ν. (2013). «...Ποδίας τρανές διὰ μαγκάνου έπτά...» του ηγεμόνα της Μολδαβίας Vasile Luru (1634-1653) στη μονή Βατοπεδίου. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 34, 349-360. <https://doi.org/10.12681/dchae.1731>

Νικόλαος Μερτζιμέκης

«...ΠΟΔΙΑΙΣ ΤΡΑΝΕΣ ΔΙΑ ΜΑΓΚΑΝΟΥ ΕΠΤΑ ...» ΤΟΥ ΗΓΕΜΟΝΑ
ΤΗΣ ΜΟΛΔΑΒΙΑΣ VASILE LUPU (1634-1653)
ΣΤΗ ΜΟΝΗ ΒΑΤΟΠΕΔΙΟΥ*

Το 1651/2 ο Μολδαβός βοεβόδας Vasile Lupu (1634-1653) και η σύζυγός του Αικατερίνη δωρίζουν επτά ποδέες στο ναό της Αναλήψεως, καθολικό της μολδαβικής μονής Golia, η οποία από το 1606 αποτελούσε ήδη μετόχι της μονής Βατοπεδίου. Οι επτά χρυσοκέντητες ποδέες μαζί με έναν επιτάφιο και ένα επιτραχήλιο, αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο και σήμερα φυλάσσονται στο σκευοφυλάκιο της μονής Βατοπεδίου. Στις τρεις από τις ποδέες που παρουσιάζονται στην παρούσα εργασία υπάρχει αφιερωματική επιγραφή:

✦ ΙΩ(Α)Ν(ΝΗ) ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΒΩΒΩΝΗΔΑ ΕΛΕΩ Θ(Ε)Σ ΠΑΧΗC ΜΟΛΔΟΒΛΑΧΙΑC Κ(ΑΙ) ΔΟΜΗΝΑC ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗC ΑΝΑ-ΘΗΜΑ : ΖΡΞΪ : (7160=1651/2)

Στις παραδουνάβιες ηγεμονίες της Βλαχίας και Μολδαβίας, τα μοναστήρια απολάμβαναν την προνομιακή μεταχείριση και οικονομική φροντίδα των τοπικών ηγεμόνων και των εύπορων κοινωνικών στρωμάτων. Οι ευεργεσίες των βοεβόδων δεν περιορίστηκαν μόνο στις ηγεμονίες τους, αλλά επεκτάθηκαν, ιδιαίτερα μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, σε όλες τις τουρκο-

In 1651/2 the Moldavian voivode Vasile Lupu (1634-1653) and his wife Katerina donated seven podeai to the church of the Annunciation, the katholikon of the Moldavian monastery Golia, which from 1606 is already the metochion of Vatopedi monastery. The seven gold-thread podeai together with an epitaphios and an epitachelion constitute an ensemble and are kept today in the sacristy of Vatopedi monastery. In three of the podeai presented in the present paper there is a dedicatory inscription:

✦ ΙΩ(Α)Ν(ΝΗ) ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΒΩΒΩΝΗΔΑ ΕΛΕΩ Θ(Ε)Σ ΠΑΧΗC ΜΟΛΔΟΒΛΑΧΙΑC Κ(ΑΙ) ΔΟΜΗΝΑC ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗC ΑΝΑ-ΘΗΜΑ : ΖΡΞΪ : (7160=1651/2)

κρατούμενες περιοχές, στα ορθόδοξα πατριαρχεία, στους Αγίους Τόπους και στα μεγάλα μοναστικά κέντρα¹. Εξέχουσα θέση μεταξύ των τελευταίων κατέχουν από αυτή την άποψη οι αθωνικές μονές, προς τις οποίες οι παροχές γενικεύτηκαν μετά το 1453 και συνεχίστηκαν μέχρι το 19ο αιώνα².

Αναλαμβάνοντας το έργο τους ως νέοι κτήτορες και

Λέξεις κλειδιά

Μεταβυζαντινή περίοδος, μονή Βατοπεδίου, μεταβυζαντινές ενεπίγραφες ποδέες, Μολδαβός ηγεμόνας Βασίλειος Λούπου, ελληνικές επιγραφές.

* Η παρούσα μελέτη αποτελεί ανάπτυξη της ανακοίνωσής μου με θέμα, «Ενεπίγραφες ποδέες του ηγεμόνα της Μολδαβίας Βασιλείου Λούπου (1634-1653) στην Ιερά μονή Βατοπεδίου», 28ο Συμπόσιο ΧΑΕ, Αθήνα 2008, 60-61. Θεμέες ευχαριστίες εκφράζω και από τη θέση αυτή στον καθηγούμενο της μονής Βατοπεδίου αρχιμανδρίτη Εφραΐμ για την άδεια φωτογράφισης και δημοσίευσης των έργων, καθώς επίσης στον σκευοφύλακα της μονής π. Ιωσήφ για την αμέριστη συμπαράστασή του στην έρευνά μου. Επίσης, ευχαριστώ τους φίλους συναδέλφους Δημήτρη Λιάκο και Βαγγέλη

Keywords

Post Byzantine period, Vatopedi monastery, post Byzantine inscribed podeai, Moldavian voivode Vasile Lupu, Greek inscriptions.

Μαλαδάκη για τις ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις τους στο θέμα.

¹ Μ. Θεοχάρη, «Κεντητική», *Θησαυροί του Αγίου Όρους*, κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη 1997², 442-443.

² Το Δεκέμβριο του 1863, ο Ρουμάνος ηγεμόνας Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) εκδίδει διάταγμα σύμφωνα με το οποίο δημιουργούνται όλα τα μοναστηριακά κτήματα. D. C. Giurescu, *Illustrated History of the Romanian People*, Βουκουρέστι 1981, 363. Φ. Μαρινέσκου, *Οι Ρουμάνοι. Ιστορία και Πολιτισμός*, Αθήνα 2007, 97-98 (όπου και παλαιότερη ρουμάνικη βιβλιογραφία). Λ. Σ.

προστάτες του Αγίου Όρους, οι βοεβόδες, ανεξαρτήτως καταγωγής, προβάλλονταν ως νομιμοποιημένοι διάδοχοι της εξουσίας των χριστιανών αυτοκρατόρων στους ορθόδοξους τουρκοκρατούμενους λαούς και στήριζαν στο ιδεολογικό αυτό στοιχείο την αντίστασή τους στον Οθωμανό κατακτητή. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η Ορθοδοξία, που στερήθηκε τους νόμιμους προστάτες της, θα βρει καταφύγιο, βοήθεια και στήριγμα στους πρίγκιπες των παραδουνάβιων ηγεμονιών, οι οποίοι ως νέοι κτήτορες των ιερών καθιδρυμάτων, επισκευάζουν και καλλωπίζουν τα κτήρια, ξεπληρώνουν τους αβάσταχτους φόρους, αφιερώνουν εικόνες, ιερά σκεύη, πολυτελή άμφια, χειρόγραφους και έντυπους κώδικες, αλ-

λά το σημαντικότερο απ' όλα, προσοδοφόρα μετόχια³. Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής, η μονή Βατοπεδίου υπήρξε αποδέκτης εννέα μονών και τεσσάρων σκητών ως μετοχιών⁴. Μία από αυτές τις μονές-μετόχια της ήταν και αυτή της Αναλήψεως του Σωτήρος, γνωστή και ως του Golia⁵. Ο ναός κτίσθηκε το 1564 από το μεγάλο λογοθέτη της Μολδαβίας Ιωάννη Golia και τη σύζυγό του Άννα⁶. Στις αρχές του 1606, μετά το θάνατο του Ιωάννη, η σύζυγός του αφιέρωσε την εκκλησία στη μονή Βατοπεδίου⁷. Τη δωρεά επικυρώνουν με έγγραφά τους ο βοεβόδας Ieremia Movila (1595-1600, 1600-1606)⁸, καθώς επίσης και ο μητροπολίτης Μολδαβίας Theodosius Barbovski⁹.

Στανριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά*, Θεσσαλονίκη 2007, 675-677. Σχετικά με τη δήμευση των κτημάτων μετοχιών των αθωνικών μονών στη Ρουμανία, βλ. Γ. Συμυρνάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, Ἀθήνα 1903, Καρτές Ἁγίου Ὄρους 1988 (φωτογραφική ανατύπωση με ευρετήριο), 197-198, 203-204, 213. Φ. Μαρινέσκου, *Ρουμανικά ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, τόμος πρῶτος, Ἀθήνα 1997, 38-44. Ι. Μολδοβεάνου, *Σχέσεις μεταξύ των Ρουμανικών Χωρῶν και του Αγίου Ὄρους (1650-1863)* (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή στο ΑΠΘ), Θεσσαλονίκη 1999, 90-93.

³ Για τις σχέσεις των Μολδοβλάχων ηγεμόνων και αξιωματούχων με τις μονές του Αγίου Όρους, βλ. Γ. Τσιοράν, *Σχέσεις ρουμανικών χωρῶν μετὰ τοῦ Ἄθω, καὶ δὴ τῶν μονῶν Κουτλουμουσίου, Λαύρας, Δοχειαρίου καὶ Ἁγίου Παντελεήμονος ἢ τῶν Ρώσων*, Ἀθήνα 1938· P. S. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains*, Ρώμη 1986 (στο ἐξῆς: Năsturel, *Le Mont Athos*)· N. Μερτζιμέκης, «Περὶ τῶν κτητόρων του πύργου του αρσανά της αγιορειτικής μονῆς Ζωγράφου», *Βυζαντινά* 20 (1999), 331-341, ἐκ. 1-5β· N. Mertzimekis, «Za niakolko daritelski nadpisa ot XV vek na moldavskija voevoda Stefan VI Veliki v Svetogorskite manastiri Sveti Grigorij i Zograph», *Studia Protobulgarica et Mediaevalia Europensia, Miscellany in honour of Veselin Beševliev*, Veliko Tŭrnovo 2003, 358-364· V. Mischevca F. Marinescu N. Mertzimekis, «Ștefan cel Mare Protector al Mănăstirilor Athonite», *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova. Anuar istoric* 6, Chișinău 2005, 69-81· F. Marinescu N. Mertzimekis, «Ștefan cel Mare și Mănăstirea Zografu de la Muntele Athos», *Ștefan cel Mare și Sfânt (1504-2004) - Atlet al Credinței Creștine*, Sfânta Mănăstire Putna 2004, 179-186· N. A. Μερτζιμέκης, «Ενεπίγραφα «εμπροστάλια αγίων εικόνων» από την Αθωνική Μονή Ζωγράφου», *Ἅγιον Ὄρος, Πνευματικότητα & Ορθοδοξία, Τέχνη. Β' Διεθνές Συμπόσιο* (Θεσσαλονίκη, 11-13 Νοεμβρίου 2005), Θεσσαλονίκη 2006, 195-215· F. Marinescu N. Mertzimekis, «Ieremia Movilă și Ajutorul Acordat Unor Mănăstiri de la Muntele Athos», *Movileștii Istorie și spiritualitate Românească. Ieremia Movilă. Domnul Familia. Epoca*, Sfânta Mănăstire Sucevița 2006, 187-192· N. Mertzimekis, «New Findings Concerning the Relations of the Athonite Monastery Zographou with Moldavia», *Romanian Principalities and the Holy Places Along the Centuries*, Papers of the Symposium held in Bucharest (15-18 October 2006), Βουκουρεστί 2007, 69-79· I. Moldoveanu, *Relațiile Țărilor Române*

cu Muntele Athos, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Βουκουρεστί 2007· N. Mertzimekis D. Liakos, «An Unknown Gift of the Great Komisos Neagoe to the Vatopeidi Monastery on Mount Athos», *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies* (Sofia 22-27 August 2011), τ. V. III. Abstracts of free communications, 379-380 και N. Mertzimekis, «Poalele de icoană inscripționate ale hatmanului moldovean Necula Racoviță aflate la mănăstirea atonită Zografu», *TABOR, Revistă de Cultură și Spiritualitate Românească*, αριθ. 2, τχ. V (mai 2011), 70-77.

⁴ Φ. Μαρινέσκου, «Τα μετόχια στη Ρουμανία», *Ιερά Μονή Μεγίστης Βατοπαϊδίου*, τ. Α', Ἅγιον Ὄρος 1996, 89-96. A. Dobjanschi V. Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, Βουκουρεστί 1979 (στο ἐξῆς: Dobjanschi Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*), 34.

⁵ Για τις σχέσεις των μονών Βατοπεδίου και Golia, βλ. Μαρινέσκου, «Τα μετόχια στη Ρουμανία», ὁ.π., 90-91.

⁶ Στο ἴδιο, 90.

⁷ Βλ. Ρουμάνικο Αρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου (στο ἐξῆς: PAMB), αριθ. 1570. Η μετατροπή της εκκλησίας Golia σε μονή έγινε προφανώς αμέσως μετά την αφιέρωση από τους ίδιους τους Βατοπεδινούς πατέρες.

⁸ Βλ. PAMB, αριθ. 1565. Για τις σχέσεις του Ieremia Movila με τις αθωνικές μονές, βλ. Năsturel, *Le Mont Athos*, 85-86, 102, 160, 193-195, 197-199, 214-215, 255-256· F. Marinescu N. Mertzimekis, «Ieremia Movilă și Ajutorul Acordat Unor Mănăstiri de la Muntele Athos», *Movileștii Istorie și spiritualitate Românească. Ieremia Movilă. Domnul Familia. Epoca*, Sfânta Mănăstire Sucevița 2006, 187-192 και P. Zahariuc F. Marinescu, «Documente de la Ieremia Movilă voievod din arhiva mănăstirii Vatopeidi de la Muntele Athos», *Movileștii Istorie și spiritualitate Românească. Ieremia Movilă. Domnul Familia. Epoca*, Sfânta Mănăstire Sucevița 2006, 303-314.

⁹ Μαρινέσκου, «Τα μετόχια στη Ρουμανία», ὁ.π., 90. Το έγγραφο που επικυρώνει τη δωρεά της μονῆς Golia προς το Βατοπέδι υπογράφουν ο μητροπολίτης Μολδαβίας Theodosius Barbovski και οι επίσκοποι Αγάθων του Roman, Ιωάννης του Rădăuți και Φιλόθεος του Huși. Μεταξύ των άλλων αναφέρονται σπίτια, αμπέλια, αργυρά αντικείμενα, εκκλησιαστικά βιβλία και λειτουργικά άμφια. Βλ. PAMB, αριθ. 1566 και 1568.

Ακολουθώντας την αφιερωματική πολιτική των προκατόχων του¹⁰, ο Μολδαβός βοεβόδας Vasile Lupu (1634-1653)¹¹, επικυρώνει παλαιότερα προνόμια της Golia, αλλά και προσφέρει νέα, αφιερώνοντας στη μονή ολόκληρα χωριά με τους κατοίκους τους¹². Το 1650 χρηματοδοτεί την ανοικοδόμησή της, ενώ ταυτόχρονα αφιερώνει στο καθολικό της, εικόνες, ιερά σκεύη, άμφια και χειρόγραφους κώδικες¹³. Μέρος αυτών των δώρων είναι ένας επιτάφιος¹⁴ και η στάχωση ευαγγελίου¹⁵, τα οποία, σύμφωνα με τις αφιερωματικές τους επιγραφές, αποτελούν δωρεά του Vasile Lupu στη μονή Golia. Στο πλαίσιο των αφιερώσεων αυτών, το 1651, ο Μολδαβός ηγεμόνας και η δεύτερη σύζυγός του Αικατερίνη¹⁶ δωρίζουν στο καθολικό της μονής Golia επτά ποδέες¹⁷, οι οποίες αποτελούν ένα ολοκληρωμένο σύνολο με τον προαναφερθέντα επιτάφιο και ένα επιτραχήλιο (Εικ. 1). Όλα τα παραπάνω κειμήλια σήμερα φυλάσσονται στη μονή Βατοπεδίου, στο αρχείο της οποίας

βρίσκονται, επίσης, 120 έγγραφα που απέλυσε ο Vasile Lupu και σχετίζονται με τις μετοχιακές κτήσεις της μονής στο πριγκιπάτο της Μολδαβίας¹⁸.

Παραμένει άγνωστο πότε και κάτω από ποιες συνθήκες τα κειμήλια της μονής Golia έφθασαν στην αθωνική μονή Βατοπεδίου¹⁹. Ίσως το γεγονός της καταστροφικής φωτιάς που έπληξε τη μολδαβική μονή το 1687 να οδήγησε το Βατοπεδινό ηγούμενό της στην αποστολή των πολυτελών αφιερωμάτων προς τη μητροπολιτική μονή Βατοπεδίου για την ασφάλειά τους. Το μόνο σίγουρο είναι ότι το 1727, 75 έτη μετά την αφιέρωσή τους στο καθολικό της μονής Golia, οι ποδέες βρίσκονται ήδη στο Βατοπέδι. Την πληροφορία αντλούμε από κατάστιχο κειμηλίων της μονής, όπου μεταξύ των άλλων αναφέρονται και «...ποδίαις τρανές εις τὰ δεσποτικά δια μαγκάνου²⁰ επτά ...»²¹.

Στη συνέχεια παραθέτουμε μερικές πληροφορίες σχετικά με την παλαιότερη χρήση των ποδέων²² στο καθολι-

¹⁰ Συγκεκριμένα αφιερώσεις προς τη μονή Golia κάνουν: Το 1606 ο Ieremia Movila (PAMB, αριθ. 1364), το 1608 ο Constantin Movila (PAMB, αριθ. 1688), το 1620 ο Gaspar Gratiani (PAMB, αριθ. 1862), το 1621 ο Stefan II Tomsa (PAMB, αριθ. 1438), το 1631 ο Moise Movila (PAMB, αριθ. 1809), το 1632 ο Alexandru Ilias (PAMB, αριθ. 1808).

¹¹ Για τον Vasile Lupu, βλ. Dobjanschi Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu* και C. Serban, *Vasile Lupu, Domn al Moldovei (1634-1653)*, Βουκουρέστι 1991.

¹² Στα 1646 επικυρώνει στη μονή Golia, μετόχι της μονής Βατοπεδίου, χωριά στο νομό Soroca (PAMB, αριθ. 1256). Το επόμενο έτος (1647) αφιερώνει στη μονή Golia το χωριό Dragsinesti του Νομού Iasi (PAMB, αριθ. 1334), ενώ το 1649 ελεεί τη μονή με το χωριό Cliscauti του Νομού Hotin (PAMB, αριθ. 4098). Εκτός όμως από την ενίσχυση κατά αυτόν τον τρόπο της Golia εκ μέρους των ηγεμόνων, και οι ίδιοι μοναχοί της με επικεφαλής τους ηγούμενους ανέπτυξαν μεγάλη δραστηριότητα για τη διεύρυνση της κτηματικής τους περιουσίας, με αποτέλεσμα το 1828 να κατέχει 58 κτήματα και αγροτεμάχια, συνολικής έκτασης 100.000 στρεμμάτων. Μέλη πολλών οικογενειών, ελληνικών και ρουμανικών, προσέφεραν στη μονή εικόνες, ιερά σκεύη κτλ., για το μνημόσυνο αυτών και των συγγενών τους.

¹³ Dobjanschi Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, 45 48.

¹⁴ Μ. Θεοχάρη, «Χρυσοκέντητα άμφια», *Τερά Μονή Μεγίστη Βατοπαιδίου*, τ. Β', Άγιον Όρος 1996, 424 427. Η ίδια, *Θησαυροί του Άγιου Όρους*, ό.π. (υποσημ. 1), 479 481 (11.29). Τον επιτάφιο περιγράφει πρώτος ο Άγγλος John Covel (1638 1722), ο οποίος διετέλεσε από το 1669 έως το 1677 υπάλληλος της πρεσβείας της χώρας του στην Κωνσταντινούπολη. Κατά το ταξίδι της επιστροφής του στο Λονδίνο το 1677 παρέμεινε για λίγες μέρες στο Άγιον Όρος, όπου μεταξύ άλλων επισκέφθηκε τη μονή Βατοπεδίου και κατέγραψε σημαντικές πληροφορίες για το μοναστήρι. Βλ. F. W. Hasluck, «The First English Traveller's Account of Athos», *BSA* 17 (1910/1), 123. *Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου. Περιηγητών*

Αναμνήσεις (15ος-19ος αιώνες), Άγιον Όρος 2003, 26, 205.

¹⁵ Ά. Μπαλλιάν, «Μεταβυζαντινή και άλλη μικροτεχνία», *Ιερά Μονή Μεγίστη Βατοπαιδίου*, τ. Β', ό.π., 519 521.

¹⁶ Dobjanschi Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, 38. Για την Αικατερίνη, βλ. C. Șerban, *Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634-1653)*, Βουκουρέστι 1989, 36 39.

¹⁷ Ποδέα είναι το πέπλο που τοποθετείται ακριβώς κάτω από την εικόνα, ως είδος ποδιάς. Στα κείμενα αναφέρεται, επίσης, ως «ποδήρες σκήνος», «κράσπεδον», «πτερύγιον», «εμπροστάλιον των Αγίων εικόνων». Βλ. Μ. Σ. Θεοχάρη, *Εκκλησιαστικά χρυσοκέντητα*, Αθήνα 1986, 28.

¹⁸ Μαρινέσκου, «Τα μετόχια στη Ρουμανία», ό.π. (υποσημ. 4), 626. Οι δωρεές, οι αφιερώσεις και οι επικυρώσεις προηγούμενων ενισχύσεων που πραγματοποιήσαν οι Φαναριώτες ηγεμόνες ήταν εντυπωσιακές σε όγκο και συχνότητα.

¹⁹ Όπως έχει αναφερθεί πιο πάνω (υποσημ. 14), ο επιτάφιος του Βασιλείου Λούπου (1651/2), το 1677 βρισκόταν ήδη στη μονή Βατοπεδίου. Παρόλα αυτά δεν έχουμε μαρτυρίες εάν την ίδια περίοδο βρισκόταν στη μονή και οι επτά ποδέες με το επιτραχήλιο, δώρα όλα του ίδιου ηγεμόνα.

²⁰ Μάγγανο(ν), πιεστήριο επεξεργασίας υφασμάτων, κυρίως μεταξωτών, για να αποκτήσουν στιλπνότητα και ποικίλη διακόσμηση, βλ. Έ. Κριαράς, *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας, 1100-1669*, τ. Θ', Θεσσαλονίκη 1985, 264 265.

²¹ Σε κατάστιχο του 1727 με καταγραφή των κειμηλίων της μονής Βατοπεδίου αναφέρεται μεταξύ των άλλων «...ποδίαις τρανές εις τὰ δεσποτικά δια μαγκάνου επτά...ένας επιτάφιος, δια μαγκάνου...» (Kod. Vator. 56ω.β 3.νι 2.). Σε άλλο κατάστιχο του 1748 με καταγραφή των κειμηλίων της μονής αναφέρεται: «...Επιτάφιος και επτά ποδίαις δια μαγκάνου του γκόλια ...» (Kod. Vator. 56ω.δ 3.νι 2.). Τέλος, σε κατάστιχο του 1749 αναφέρεται «...ποδίαις άκρυβαίς διαμαγκάνου επτά...» (Kod. Vator. 56ω.γ 3.νι 2.).

²² Για τις ποδέες, βλ. A. Frolow, «La «Podea», un tissu décoratif de l'Église byzantine», *Byzantion* 13 (1938), 461 504 Θεοχάρη, *Εκκλη-*

Εικ. 1. Μονή Βατοπεδίου. Επιτραχήλιο. Αφιέρωμα του Vasile Lupu στη μονή Αναλήψεως (Golیا).

σιαστικά χρυσοκέντητα, ό.π. (υποσημ. 17), 28 29· Mertzimekis, «New Findings», ό.π. (υποσημ. 3), 69 79· A. Petrov, «Podca: the Embroidery Image under the Icon and Its Function in Byzantine and Medieval Russian Churches», *Proceedings of the 21st International*

κό της μονής Βατοπεδίου, διότι σήμερα, δεν χρησιμοποιούνται, αλλά φυλάσσονται στο μουσείο-σκευοφυλάκίό της. Κατά την περίοδο που η μονή τελούσε υπό το καθεστώς της ιδιορρυθμίας (έως το 1990), οι τέσσερις μικρότερες (Εικ. 2) από τις ποδέες κοσμούσαν τα προσκνητάρια, οι δύο μεσαίου μεγέθους (Εικ. 3-4) τους τοίχους στους χορούς, πίσω από τους ψάλτες και η μεγαλύτερη (Εικ. 5) χρησιμοποιούνταν ως χαλί μπροστά από την εικόνα της Παναγίας Βηματάρισσας. Όταν η μονή μετατράπηκε σε κοινόβιο, οι τρεις μεγάλες κοσμούσαν τις δεσποτικές εικόνες του τέμπλου και οι τέσσερις μικρότερες τα προσκνητάρια (Εικ. 6). Οι ποδέες χρησιμοποιούνταν τρεις φορές ετησίως, κατά την εορτή του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, της Αγίας Ζώνης και το Πάσχα²³.

Όπως έχει προαναφερθεί, πρόκειται για επτά ποδέες, άγνωστου σε μας κατασκευαστή, οι τρεις από τις οποίες είναι ενεπίγραφες. Το μήκος των τριών μεγάλων κυμαίνεται από 145 έως 218 εκ. και το πλάτος από 98 έως 105 εκ., ενώ οι τέσσερις μικρότερες είναι τετράγωνα, διαστάσεων 115×115 εκ.

Οι συνθέσεις από φυτικό διάκοσμο εκτελούνται με χρυσόνημα και αργυρόνημα πάνω σε βάθος από κόκκινο βελούδο, ενώ τις ποδέες περιβάλλει πλαίσιο με φαρδύ ανθικό πλοχμό πάνω σε πράσινο βελούδο (Εικ. 7). Η χρήση του βελούδου, καθώς και ο περιγύρος με τον ανθικό πλοχμό είναι χαρακτηριστικά των έργων της Μολδαβίας²⁴. Το μεγαλύτερο τμήμα των κειμηλίων είναι κε-

Congress of Byzantine Studies (London, 21 26 August, 2006), τ. III, Λονδίνο 2006, 311 312 και Mertzimekis, «Poalele de icoană», ό.π. (υποσημ. 3), 70 77.

²³ Ευχαριστίες οφείλω στον π. Ιωσήφ Βατοπεδινό για τις πολύτιμες πληροφορίες που μου παρέχει σχετικά με τη χρήση των ποδών στο καθολικό της μονής.

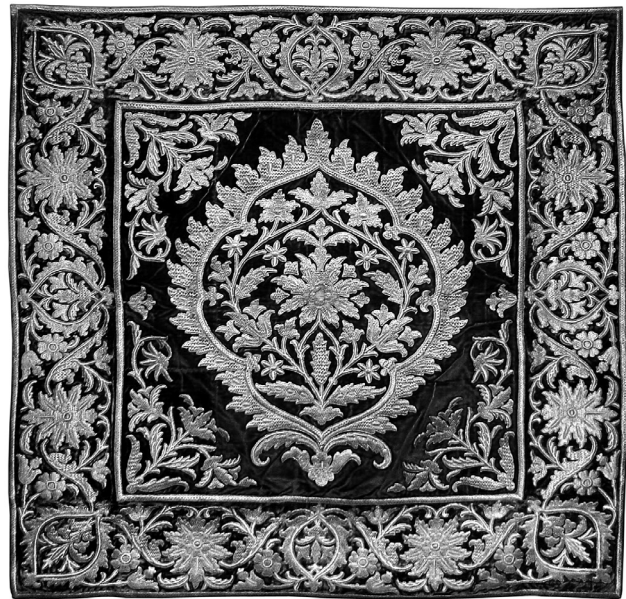
²⁴ Θεοχάρη, «Κεντητική», ό.π. (υποσημ. 1), 446. Για την κεντητική στη Μολδαβία την περίοδο ηγεμονίας του Vasile Lupu, βλ. A. M. Musicescu, «Broderia din Moldova in veacurile XV XVIII», *Studii asupra tezaurului restituit de URSS*, Βουκουρέστι 1958, 149 171· P. Năsturel, «Cercetări asupra unor broderii din Țara Românească si Moldova (veacurile XV XVIII)», *Studii și cercetări de istoria artei* 2 (1961), 475 477 και Dobjanschi Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, 64 77. Το α' μισό του 16ου αιώνα, μεγάλο μέρος των εισαγόμενων υφασμάτων από βελούδα και μεταξωτά νήματα πραγματοποιούνταν από την Ιταλία, ενώ κατά το β' μισό του ίδιου αιώνα αρχίζουν όλο και περισσότερο να αυξάνονται οι εισαγωγές των ανατολίτικων υφασμάτων, με αποτέλεσμα το 17ο αιώνα τα υφάσματα ανατολίτικης παραγωγής (Μικρά Ασία, Περσία, Συρία) να είναι σε υψηλή ζήτηση και να κυριαρχούν στην εγχώρια αγορά της Μολδαβίας.

ντημένο με χρυσόνημα, που δένεται αρμονικά με το αργυρόνημα, το οποίο διακοσμεί κυρίως λεπτομέρειες των φυτικών κοσμημάτων. Το χρυσόνημα αναδεικνύει έξεργα τα θαυμάσια φυτικά κοσμήματα με τα σχηματοποιημένα γαρύφαλλα, ρόδα, τουλίπες, κρίνα και χρυσάνθεμα. Η ταινία-πλαίσιο περιμετρικά του κεντρικού θέματος των ποδέων, η οποία περιέχει φυτικά μοτίβα που παρέχονται με μεγάλη δεξιοτεχνία και ακρίβεια, σε συνδυασμό με την υψηλή ποιότητα του κεντήματος έχει ως αποτέλεσμα ένα αξιοσημείο επίτευγμα με μεγάλη καλλιτεχνική αξία.

Όσον αφορά την τεχνική, χρησιμοποιούνται σχεδόν όλες οι γνωστές βελονιές για το ανάγλυφο κέντημα. Ο κεντητής ή η κεντήτρια μεταχειρίζεται την ορθή ρίζα, την πλάγια ή λοξή, τις καμάρες, τα κοτσάκια, το αμύγδαλο, την ίσια σπασμένη και τα μπακλαδωτά. Η μία από τις μεγάλες ποδέες είναι σχεδόν πανομοιότυπη με ποδέα που αφιέρωσε ο ίδιος ηγεμόνας δεκαπέντε χρόνια νωρίτερα (1638/9) στο ναό των Τριών Ιεραρχών στο Ιάσιο²⁵.

Ως προς την ανθική διακόσμηση, οι ποδέες ακολουθούν τον επιτάφιο του Vasile Lupu από τη μονή Βατοπεδίου (1651)²⁶, τον επιτάφιο του ναού των Τριών Ιεραρχών στο Ιάσιο (1638)²⁷, τις ποδέες με την παράσταση του Ευαγγελισμού και την Ανάσταση από τον ίδιο ναό (1638)²⁸, καθώς επίσης και τα υπόλοιπα έργα χρυσοκεντητικής που φυλάσσονται στο ναό των Τριών Ιεραρχών και αποτελούν δώρα του Vasile Lupu και της πρώτης συζύγου του Tudosca²⁹.

Στα έργα χρησιμοποιούνται πρώτης ποιότητας υλικά: άριστο χρυσόνημα και αργυρόνημα, καλά στριμμένα στα φυτικά κοσμήματα, στα γράμματα των επιγραφών και στα διακοσμητικά πλαίσια. Η άριστη εκτέλεση των χρυσοκεντημάτων και τα πολύτιμα υλικά αποδεικνύουν, για μια ακόμη φορά, ότι σε μια ακμάζουσα οι-

Εικ. 2. Μονή Βατοπεδίου. Μία από τις τέσσερις μικρές ποδέες. Αφιέρωμα του Vasile Lupu στη μονή Αναλήψεως (Golia).

νομικά περιοχή με πλούσιους δωρητές, όπως ήταν η Μολδαβία, υπήρχαν αξιόλογα εργαστήρια χρυσοκεντητικής και δόκιμοι τεχνίτες. Τα παρουσιαζόμενα χειροτεχνήματα τεκμηριώνουν τη συνέχιση και παραπέρα εξέλιξη της χρυσοκεντητικής στους μετά την Άλωση χρόνους. Στη νέα αυτή άνθηση της κεντητικής τέχνης στη Μολδαβία, τα βασικά βυζαντινά στοιχεία επιβιώνουν και συγχωνεύονται με τις αναπόφευκτες, την εποχή αυτή, επιδράσεις της Ανατολής³⁰. Η κεντητική διατηρεί τα παραδοσιακά θέματα στα οποία έρχονται να μολιαστούν φυσιοκρατικές διακοσμίες. Στα πλαίσια, οι λει-

²⁵ Dobjanschi Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, εικ. 72. O Giurescu, *Illustrated History*, ό.π. (υποσημ. 2), 302, αναφέρει ότι το 1638/9, ο Vasile Lupu αφιέρωσε στο ναό των Τριών Ιεραρχών οκτώ κεντητά δώρα.

²⁶ Θεοχάρη, «Χρυσοκέντητα άμφια», ό.π. (υποσημ. 14), 424 427. Η ίδια, *Θησαυροί του Αγίου Όρους*, ό.π. (υποσημ. 14), 479 481 (11.29).

²⁷ Dobjanschi Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, 66, εικ. 61. *The National Museum of Art of Romania, Romanian Medieval Art*, Βουκουρέστι 2002, 58 59, 68 69, 72.

²⁸ Στο ίδιο, 68 69.

²⁹ Dobjanschi Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, εικ. 62 63, 64 65, 66 67, 70 71.

³⁰ Το 17ο και 18ο αιώνα, στις ημιανεξάρτητες ηγεμονίες της Βλα-

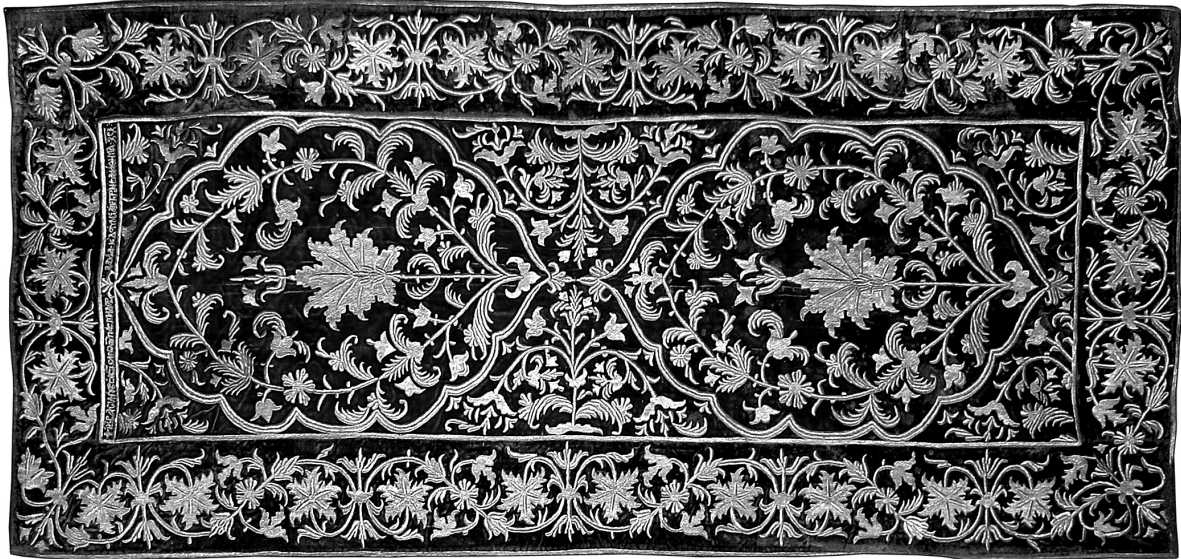
χίας και Μολδαβίας συρρέουν Έλληνες από τις τουρκοκρατούμενες περιοχές. Ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες που καθύψυναν αυτό το ρεύμα σε μία εποχή που τα κριτήρια δεν ήταν εθνικά αλλά θρησκευτικά, ήταν η ορθοδοξία που Βλάχοι, Μολδαβοί και Έλληνες πρέσβευαν, καθώς και το κοινό βυζαντινό παρελθόν τους. Ως γνήσιοι κληρονόμοι της βυζαντινής αυτοκρατορικής ιδέας, οι βοεβόδες των παραδουνάβιων ηγεμονιών συγκεντρώνουν στις αυλές τους το απάνθημα των Ελλήνων λογίων, ιερωμένων και αρχόντων και προωθούν μια τέχνη που κάτω από ανατολίτικη αμφίεση εμμένει στην ορθόδοξη παράδοση (Α. Μπαλλιάν, *Θησαυροί από τις ελληνικές κοινότητες της Μικράς Ασίας και Ανατολικής Θράκης*, κατάλογος έκθεσης, Συλλογές Μουσείου Μπενάκη, Κέντρο Λαϊκής Τέχνης και Παράδοσης (20 Οκτωβρίου 1992 10 Ιανουαρίου 1993), Αθήνα 1992, 22).

Εικ. 3. Μονή Βατοπεδίου. Ενεπίγραφη ποδέα μεσαίου μεγέθους (1651/2). Αφιέρωμα του Vasile Luru στη μονή Αναλήψεως (Golía).

Εικ. 4. Μονή Βατοπεδίου. Ενεπίγραφη ποδέα μεσαίου μεγέθους (1651/2). Αφιέρωμα του Vasile Luru στη μονή Αναλήψεως (Golía).

Εικ. 5. Μονή Βατοπεδίου. Μεγάλη ενεπίγραφη ποδέα (1651/2). Αφιέρωμα του Vasile Luru στη μονή Αναλήψεως (Golیا).

τουργικές επιγραφές με το βαθύτατο θεολογικό περιεχόμενό τους αντικαθίστανται από πλούσιο ανθικό διάκοσμο, με θύραθεν χαρακτήρα. Το βυζαντινό πνεύμα επιζητεί στις επιγραφές, αλλά τα ανατολικά στοιχεία έχουν εισδύσει στην ανθική διακόσμηση των αμφίων.

Στις τρεις μεγαλύτερες από τις επτά ποδέες υπάρχει η εξής αφιερωτική επιγραφή³¹: ΙΩ(Α)Ν(ΝΗ) ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΒΥΒΙΒΩΝΔΑ ΕΛΕΩ Θ(Ε)Σ ΠΑΣΗΣ ΜΟΛΔΟΒΛΑΧΙΑΣ Κ(ΑΙ) ΔΟΜΝΙΑΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΑΝΑΘΗΜΑ : ΖΡΞ : (7160=1651/2)³² (Εικ. 8). Οι επιγραφές είναι κεντημένες με χρυσόνημα και το ύψος των γραμμάτων τους κυμαίνεται από 1,5 έως 2,5 εκ.

Αναλύοντας τις επιγραφές θα πρέπει να σταθούμε σε δύο σημεία: Το πρώτο είναι η έκφραση *ἐλέω Θεοῦ*, η οποία υποδηλώνει επίδραση βυζαντινή³³. Πρόκειται

για μεταφορά της βυζαντινής αυτοκρατορικής ιδέας για τη θεία προέλευση της εξουσίας, που η молδαβική ηγεσία υιοθέτησε μιμούμενη βυζαντινά πρότυπα³⁴. Η έκφραση *ἐλέω Θεοῦ* αποτελεί έκφραση της αυτονομίας των Μολδαβών ηγεμόνων απέναντι στον Σουλτάνο και αποσκοπεί να δηλώσει ότι η εξουσία του ηγεμόνα πηγάζει από τη χάρη του Θεού και δεν εξαρτάται από τη θέληση του Οθωμανού Σουλτάνου³⁵.

Το δεύτερο σημείο είναι ο τίτλος *...βοεβόδας πάσης Μολδοβλαχίας...*. Είναι σύνηθες οι Μολδαβοί κυρίως ηγεμόνες να υπογράφουν στις αφιερωτικές τους επιγραφές ως βοεβόδες και των δύο ηγεμονιών³⁶. Αυτό γίνεται εντονότερο όταν ένας ηγεμόνας του κύρους και των φιλοδοξιών του Vasile Luru έχει στα σχέδιά του την ενσωμάτωση του όμορου πριγκιπάτου. Στο πλαίσιο της επε-

³¹ Για τις επιγραφές στα άμφια, βλ. Y. Boycheva Lyberatou, «Επιγραφές σε βυζαντινά και μεταβυζαντινά λειτουργικά άμφια και πέπλα: είδη, χρήσεις, σημασίες», 29ο Συμπόσιο ΧΑΕ, Αθήνα 2009, 28 29.

³² Οι επιγραφές στις τρεις ποδέες είναι όμοιες με μικρές διαφοροποιήσεις στο κέντημα.

³³ Μ. Νυσταζοπούλου Πελεκίδου, *Βυζάντιο και Σλάβοι - Ελλάδα και Βαλκάνια (6ος-20ός αι.)*, Θεσσαλονίκη 2001, 111 112.

³⁴ D. Nastase, «L'idée impériale dans les pays Roumains et le « crypto empire chrétien » sous la domination ottomane. État et importance du problème», *Σύμμεικτα* 4, Αθήνα 1981, 201 250. Ο ίδιος, «Imperial Claims in the Romanian Principalities from the Four

teenth to the Seventeenth Centuries. New Contributions», *The Byzantine Legacy in Eastern Europe* (επιμ. Lowell Clucas), Νέα Υόρκη 1988, 185 224.

³⁵ Για την αυτονομία των ηγεμονιών Σταυριανός, ό.π. (υποσημ. 2), 228 231, 329 331.

³⁶ Βλ. σχετικές κτητορικές επιγραφές και άλλων βοεβόδων, όπως του Στεφάνου του Μεγάλου. C. Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Ιάσιο 1988, 362. F. Marinescu N. Mertzimekis, «Ștefan cel Mare și Mănăstirea Zografu de la Muntele Athos», *Ștefan cel Mare și Sfânt (1504-2004) - Atlet al Credinței Creștine*, Monastery Poutna 2004, 181 182. G. Millet J. Pargoire L. Petit, *Recueil inscriptions chrétiennes de l'Athos*, Παρίσι 1904, 1, 158, 167.

Εικ. 6. Οι ποδέες σε χρήση στο καθολικό της μονής Βατοπεδίου.

κατατικής του πολιτικής, το 1637, ο Vasile Lupu επιτίθεται εναντίον της Βλαχίας, ενώ δύο χρόνια αργότερα ηττάται από τη συμμαχία της Βλαχίας με την Τρανσυλβανία³⁷ και τον ηγεμόνα Matei Basarab (1632-1654)³⁸. Παρόλα αυτά ο Μολδαβός ηγεμόνας δεν κρύβει τις βλέψεις του για το γειτονικό πριγκιπάτο της Βλαχίας³⁹, όποτε του παρουσιάζεται η ευκαιρία, έστω μέσω των κτητορικών-αφιερωτικών επιγραφών, αυτοαποκαλείται βοεβόδας και των δύο ηγεμονιών⁴⁰.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των επιγραφών που χρήζει έρευνας είναι η χρήση της ελληνικής γλώσσας σε μια περίοδο που οι Φαναριώτες ακόμη δεν έχουν κάνει την εμφάνισή τους στο πριγκιπάτο ως ηγεμόνες⁴¹. Άξιο προσοχής είναι το γεγονός ότι όλες οι αφιερωτικές επιγραφές του Vasile Lupu τα πρώτα χρόνια της ηγεμονίας του είναι γραμμένες σε κυριλλικό αλφάβητο, σε αντίθεση με τα τελευταία δώρα που αφιερώνει, τα οποία φέρουν ελληνικές επιγραφές. Πιο συγκεκριμένα, μελετώντας τα

³⁷ M. Borcoman, «A Page from the History of the Principality of Transylvania», *Bulletin of the Transilvania University of Braşov* 2, 51 (2009), σειρά VII, 234.

³⁸ Για τον ηγεμόνα Matei Basarab, βλ. N. Stoicescu, *Matei Basarab*, Βουκουρέστι 1988.

³⁹ Για τις σχέσεις των δύο ηγεμόνων, βλ. Gr. Popescu, *Matei Basarab și Vasile Lupu*, Βουκουρέστι 1970 και N. Stoicescu, *Matei Basarab*, Βουκουρέστι 1988, 145 205.

⁴⁰ Η αφιερωτική επιγραφή της στάχωσης του Ευαγγελίου της μο

νης Βατοπεδίου: † ΑΝΑΘΗΜΑ ΤΟ ΕΝ ΕΥΔΟΚΙΑ, Κ Χ ΒΟΥΛΗ/ΣΕΙ Θ(Ε)ΟΥ, ΕΜΟΥ ΙΩΑ(Ν)ΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΒΩΙΒΟ/ΝΤΑ, ΠΑΣΗΣ ΜΟΛΔΟΒΛΑΧΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΣΕ/ΠΤΩ ΜΟΙ ΑΓΙΩ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩ ΤΙΜΩΜΕΝ/Ω ΤΗΣ ΕΝΔΟΞΟΥ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ ● ΕΙΣ ΓΙΑΣΙ ∴ΒΛ Ζ.Ρ.Ν.Σ (1648) .Α.Χ.Μ.Η. (1648) ΕΤΕΙ.

⁴¹ Πρώτος Φαναριώτης ηγεμόνας στο πριγκιπάτο της Μολδαβίας είναι ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος (1711 1715). Βλ. Μαρινέσκου, *Οι Ρουμάνοι. Ιστορία και Πολιτισμός*, ό.π. (υποσημ. 2), 53.

Εικ. 7. Μονή Βατοπεδίου. Μία από τις τέσσερις μικρές ποδέες. Διακοσμητική ζώνη με ανθικό πλοχμό, λεπτομέρεια της Εικ. 2.

ενεπίγραφα αφιερώματά του προς τις δύο μονές-μετόχια, των Τριών Ιεραρχών και του Γολία, διαπιστώνουμε ότι το 1638, ο Vasile Lupu με την πρώτη σύζυγό του Tudosca γίνονται κτήτορες του ναού των Τριών Ιεραρχών⁴², τον οποίο καλλωπίζουν με πλούσια δώρα και το 1641 τον αφιερώνουν ως μετόχι στην Ιερά Κοινότητα του Αγίου Όρους⁴³. Όλα τα ενεπίγραφα αφιερώματά τους προς το ναό των Τριών Ιεραρχών φέρουν κυριλλικές επιγραφές⁴⁴. Το 1650 ο ίδιος ηγεμόνας με τη δεύτερη σύζυγό του Αικατερίνη⁴⁵ γίνονται κτήτορες και αφιερωτές παρόμοιων σχεδόν δώρων, αυτή τη φορά προς τη μονή Γολία, με τη διαφορά ότι τα ενεπίγραφα αφιερώματά τους φέρουν επιγραφές στην ελληνική. Και το ερώτημα που εύλογα προκύπτει είναι: Τι συμβαίνει στη μολδαβική αυλή και την τελευταία εφταετία της ηγεμονίας του Vasile Lupu αλλάζει την πολιτική του στον τομέα αυτό; Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι από τα μέσα του 17ου αιώνα, με εντολή του Μολδαβού ηγεμόνα αρχίζει η συστηματική καλλιέργεια των ελληνικών γραμμάτων και η ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας⁴⁶. Οι ευγενείς και οι βογιάροι ενδιαφέρονται να μάθουν οι ίδιοι και τα παιδιά τους ελληνικά και καλούν γι' αυτό το σκοπό γνωστούς Έλληνες λόγιους, που εργάζονται

ως ιδιωτικοί δάσκαλοι. Αξιοσημείωτο και όχι άνευ σημασίας είναι, επίσης, το γεγονός ότι την ίδια περίοδο, αλλά για διαφορετικούς λόγους, βρίσκονται για μικρότερο ή μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στην αυλή του Vasile Lupu ως προστατευόμενοι του υψηλά εκκλησιαστικά πρόσωπα, όπως οι πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως Αθανάσιος Γ΄ Πατελάρος (1634 και 1652)⁴⁷ και Παρθένιος ο Β΄ (1644-1645 και 1648-1651)⁴⁸, ο πατριάρχης Ιεροσολύμων Θεοφάνης Γ΄ (1608-1644)⁴⁹ κ.ά. Σημαντική πρέπει να ήταν και η επιρροή που ασκούσε στον Vasile Lupu ο προσωπικός του πνευματικός, θεολόγος στοχαστής Μελέτιος Συργίος⁵⁰, ο οποίος με τη στήριξη του ηγεμόνα πρωτοστάτησε στη Σύνοδο του Ιασίου (1641-1642)⁵¹. Δεν είναι τυχαίο γεγονός, επίσης, ότι το 1646 ξεκινά τη λειτουργία της η Ελληνική Σχολή των Τριών Ιεραρχών στο Ιάσιο, όπου συστήθηκε και το πρώτο τυπογραφείο⁵². Κατ' αυτόν τον τρόπο λοιπόν η εποχή του Vasile Lupu χαρακτηρίζεται για την πλούσια πολιτιστική αναγέννηση του Ιασίου.

Όλα τα παραπάνω σίγουρα διαδραματίζουν το δικό τους ρόλο και επηρεάζουν λιγότερο ή περισσότερο τις αποφάσεις του Vasile Lupu και την προώθηση της ελληνικής παιδείας στη Μολδαβία. Στο πλαίσιο αυτό και

⁴² Για το ναό, βλ. σχετικά N. Stoicescu, *Mănăstirea Sfinții Trei Ierarhi din Iași*, Ιάσιο 1999.

⁴³ Βλ. Φ. Μαρινέσκου, «Το ρουμάνικο αρχείο», Κεμήλια Πρωτάτου, τ. Α΄, Άγιον Όρος 2000, 181 188 και ο ίδιος, *Ρουμανικά έγγραφα του Αγίου Όρους. Αρχείο Πρωτάτου*, Αθήνα 2001, 10 11.

⁴⁴ Dobjanschi Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, εικ. 59 60, 61, 62 63, 66 67, 72, 98 99, 100. Για τα έργα κεντητικής από το ναό των Τριών Ιεραρχών, βλ. D. Giurescu, «Broderiile de la Trei Ierarhi din Iași», *Mitropolia Moldovei și sucevei XXXVI* (1960), 215 238.

⁴⁵ Șerban, ό.π. (υποσημ. 11), 36 39.

⁴⁶ Για την προώθηση της ελληνικής παιδείας στη Μολδαβία την περίοδο της ηγεμονίας του Vasile Lupu, βλ. Νυσταζοπούλου Πελεκίδου, ό.π. (υποσημ. 33), 278, 284 285 και Gh. B. Macarie, *Artă și umanitate în Moldova epocii lui Vasile Lupu*, τ. 1, Ιάσιο 2005.

⁴⁷ N. Iorga, *To Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο*, Αθήνα 1985, 179. Dob

janschi Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, 15. Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Larousse-Britannica, 2007, τ. 2, 651. Μωυσέως Μοναχού Άγιορείτου, *Οί Άγιοι του Άγίου Όρους*, Εκδόσεις Μυθδονία 2008, 439 440.

⁴⁸ Dobjanschi Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, 15. Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Larousse-Britannica, ό.π., τ. 41, 538.

⁴⁹ Iorga, ό.π., 175, 185.

⁵⁰ Dobjanschi Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, 20. Κ. Ι. Δυβωνιώτου, *Μελέτιος Συργίος*, έν Αθήναις 1914. Iorga, ό.π., 173, 179.

⁵¹ Iorga, ό.π., 178 179. F. James Thornton, *The Oecumenical Synods of the Orthodox Church. Aconcise History*, Etna, Καλιφόρνια 2007, 141 144.

⁵² V. Kiriiak, *Carte și tiparul în Moldova în secolele XVII-XVIII*, Chișinău 1977. Giurescu, *Illustrated History*, ό.π. (υποσημ. 2), 314 316. Iorga, ό.π., 177.

Εικ. 8. Μονή Βατοπεδίου. Ενεπίγραφή ποδέα μεσαίου μεγέθους (1651/2). Αφιερωτική επιγραφή, λεπτομέρεια της Εικ. 4.

υπό την επιρροή των γεγονότων αυτών μάλλον μπορεί να δικαιολογηθεί η χρήση της ελληνικής γλώσσας στις αφιερωματικές επιγραφές του Vasile Lupu, κατά την τελευταία εφταετία της ηγεμονίας του.

Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε, επίσης, ότι ο Vasile Lupu ήταν ο κατ' εξοχήν εκφραστής μιας πολιτικής αυτοκρατορικού τύπου και δείγματά της αναγνωρίζονται στις πράξεις του απέναντι στα Πατριαρχία Κωνσταντινουπόλεως⁵³, Ιεροσολύμων, Αλεξανδρείας και Αντιοχείας, αλλά και στις αθωνικές μονές Βατοπεδίου⁵⁴, Χελανδαρίου⁵⁵, Ζωγράφου⁵⁶, Καρακάλλου⁵⁷, αλλά και στην Ιερά Κοινότητα⁵⁸. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της πολιτικής αυτής αποτελούν τα 120 έγγραφα⁵⁹ που απέλυσε ο ηγεμόνας και σχετίζονται με τις μετοχιακές κτήσεις της μονής Βατοπεδίου στα εδάφη της ηγεμονίας του.

Παρόλα τα θετικά μέτρα και αποτελέσματα που είχε η εσωτερική του πολιτική, δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο και για την εξωτερική του και τις σχέσεις του με τους γείτονές του. Οι αποτυχίες που είχε ο Vasile Lupu σε διάφορα πολεμικά μέτωπα, εναντίον των γειτονικών πριγκιπάτων, ανάγκασαν τους βογιάρους να κινηθούν εναντίον του και να τον καθαιρέσουν από το θρόνο της Μολδαβίας με τη βοήθεια εξωτερικών παραγόντων. Μετά από αυτό κατέφυγε στο χανάτο της Κρμαϊίας και από εκεί στην Κωνσταντινούπολη, όπου και πέθανε εξόριστος το 1661⁶⁰.

Συμπερασματικά, μπορούμε να σημειώσουμε ότι στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, που, παρά την κατά εποχές σχέση εξάρτησης από την οθωμανική αυτοκρατορία, διατήρησαν την κρατική τους υπόσταση, η κεντητική της βυζαντινής παράδοσης αναπτύσσεται γύρω από κέντρα εξουσίας. Φθάνει σε υψηλό επίπεδο δημιουργίας με έντονη δική της σφραγίδα – και σε ποικιλία έκφρασης – στη Μολδαβία. Κοινό χαρακτηριστικό για τα περισσότερα εργαστήρια κεντητικής είναι η υιοθέτηση, αφομοίωση και ένταξη στα προγράμματά τους άνθινων, κυρίως, μαπαρόκ διακοσμητικών μοτίβων από διαφορετικές, κάθε φορά, πηγές έμπνευσης, ή κατευθείαν από τη Δύση ή – πιο συχνά – μέσα από ένα ήδη διαμορφωμένο οθωμανικό μαπαρόκ. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι τα ετερογενή ως προς τη μεταβυζαντινή κεντητική τέχνη στοιχεία της οθωμανικής-ισλαμικής παράδοσης αφομοιώθηκαν στο καλλιτεχνικό περιβάλλον της πρώτης.

Τελειώνοντας θα πρέπει να τονίσουμε ότι πολλά από τα κειμήλια χρυσοκεντητικής της αγιορείτικης μονής Βατοπεδίου ακόμη και σήμερα «μιλούν» εύγλωττα, μέσω των επιγραφών τους⁶¹, για την ευλάβεια και τη γενναιοδωρία των αφιερωτών και δημιουργών τους. Οι Μολδαβοί ηγεμόνες και αξιωματούχοι αποδεικνύονται πράγματι νέοι κτήτορες και ευεργέτες για τη μονή Βατοπεδίου, αφού για τέσσερις και πλέον αιώνες αποτε-

⁵³ Για τις σχέσεις του Vasile Lupu με τα πατριαρχία Κωνσταντινουπόλεως, Ιεροσολύμων, Αλεξανδρείας και Αντιοχείας, βλ. Francis Pall, «Les relations de Basile Lupu avec l'Orient orthodoxe et particulièrement avec la Patriarcat de Constantinople», *Balkanica* VIII (1945), 66 140 Dobjanschi Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, 13 15 E. Ch. Suttner, «Vasile Lupu und die griechische Kirche zu Anfang der vierziger Jahre des 17. Jahrhunderts», *Kirche im Osten* 32 (1989), 32 72 D. Năstase, «Coroana împărătească a lui Vasile Lupu», «*Alexandru Dumitru Xenopol*» XXXI (1994), 44 52. Iorga, ό.π., 172 189 και C. Șerban, *Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634-1653)*, Βουκουρέστι 1989, 188 193.

⁵⁴ Năsturel, *Le Mont Athos*, 103 104. Μολδοβεάνου, ό.π. (υποσημ. 2), 148 149.

⁵⁵ Năsturel, *Le Mont Athos*, 140.

⁵⁶ Στο ίδιο, 201 202. Μολδοβεάνου, ό.π. (υποσημ. 2), 241.

⁵⁷ Năsturel, *Le Mont Athos*, 222 223.

⁵⁸ Στο ίδιο, 300 301. Μαρινέσκου, «*Το ρουμάνικο αρχείο*», ό.π. (υποσημ. 43), σ. 183 και 188. Ο ίδιος, *Ρουμανικά έγγραφα του Αγίου Όρους*, ό.π. (υποσημ. 43), 10 11. Μολδοβεάνου, ό.π. (υποσημ. 2), 107 108.

⁵⁹ Βλ. υποσημ. 18.

⁶⁰ Șerban, ό.π. (υποσημ. 16), 213 221.

⁶¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί, επίσης, και το ενεπίγραφο επιτραχήλιο της Ρωξάνδρας, κόρης του Vasile Lupu, που αφιερώνεται στη μονή Βατοπεδίου. Βλ. Θεοχάρη, «Χρυσοκεντητή άμφια», ό.π. (υποσημ. 14), 441.

λούν τους κύριους δωρητές και αφιερωτές της μονής. Αναμένεται ότι στο μέλλον η έρευνα και μελέτη των πλουσιότατων και ανεξερεύνητων αρχείου (ελληνικού, ρουμανικού και ρωσικού) και σκευοφυλακίου της μονής θα αποκαλύψουν πολύτιμες πληροφορίες για την

παρουσία του Βατοπεδίου στις παραδουνάβιες ηγεμονίες και θα δια φωτίσουν περισσότερο το θέμα των κτητόρων της μονής κατά την περίοδο της πρώιμης τουρκοκρατίας.

Nikolaos Mertzimekis

«...ΠΟΔΙΑΙΣ ΤΡΑΝΕΣ ΔΙΑ ΜΑΓΚΑΝΟΥ ΕΠΤΑ ...» OF THE LEADER OF MOLDAVIA VASILE LUPU (1634-1653) IN THE VATOPEDI MONASTERY

In accordance with the dedicatory policy of the leaders of the Danubian Principates, in 1651/2 the Moldavian voivode Vasile Lupu (1634-1653) and his wife Katerina donated seven podeai to the church of the Ascension, the katholikon of the Moldavian monastery Golia, which from 1606 has already become a metochion of the Vatopedi monastery. The seven gold-thread podeai embroideries together with an epitaphios and a epitachelion comprised an ensemble and are kept today in the sacristy of the Vatopedi monastery.

These embroidered ecclesiastical heirlooms apart from being exceptional artworks with a liturgical and dogmatic content, constituted very important historical documents when they include inscriptions, while the names of the donors, embroiderers as well as the time and place of their production. Many of the gold-thread embroideries of the

Vatopedi monastery still “speak” eloquently to this day, through their inscriptions, about the piousness and generosity of their donors and creators, as well as of the close spiritual relations that the Athonite monastery had developed with the region of Moldavia with the help of its metochia.

In three of the podeai that are discussed in the present paper there is a dedicatory inscription, which reads as follows:

✠ ΙΩ(Α)Ν(ΝΗ) ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΒΩΒΙΒΩΝΔΑ ΕΛΕΩ Θ(Ε)Σ ΠΑΧΗΣ ΜΟΛΔΑΒΛΑΧΙΑΣ Κ(ΑΙ) ΔΟΜΗΝΑΣ ΔΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΑΝΑΘΗΜΑ : ΖΡΞ : (7160=1651/2)

These seven gold-thread embroidered podeai decorated the lower part of the despotic icons of the iconostasis and the icon stands of the katholikon of the Vatopedi

monastery on its official feast days. Their subjects matter has been executed with gold and silver on a purple velvet background and the wide borders on green velvet. High quality materials are used, such as fine, well-wound gold-thread and silver-thread, for vegetal decorations and the lettering of the inscriptions. The finely executed gold embroideries and the precious materials illustrate once again that in an economically thriving region with wealthy donors, such as 17th-century Moldavia, there were signifi-

cant gold embroidery workshops and skilled artisans. The handicrafts presented here attest to the continuation and development of gold embroidery in the years following the Fall of Constantinople. The research and study of the rich, mostly unpublished archive and sacristy of the monastery will reveal the great presence of Vatopedi in the Danubian principates and will shed more light on the theme of the founders of the monastery during the early Ottoman occupation.